

Som ein ropar i skogen, får ein svar?

Metodeval og resultattolking i svensk og norsk sosiolingvistik etter år 2000

Av Reidunn Hernes

Artikkelen drøftar samanhengen mellom metodeval og resultattolking i norske og svenske variasjonslingvistiske forskingsarbeid etter år 2000. Forskinga i dei to landa har i denne perioden vore prega av eit stort teoretisk og metodisk mangfald.

Forfattaren samanliknar handsaminga av tre metodiske problemfelt i to nyare svenske avhandlingar, og trekkjer inn andre norske og svenske forskingarbeid frå same periode inn i drøftinga. Konklusjonen er at valet av metode i dei undersøkte forskingsarbeida set klare grenser for kva for resultat undersøkinga kan gje, og for korleis desse resultata kan tolkast. Forfattaren hevdar difor at val av metodiske tilnærmingsmåtar er like viktige som val av teoretisk rammeverk når ein førebur eit forskingsarbeid.¹

1 Innleiing

Ei vitenskapleg undersøking tek alltid utgangspunkt i eitt eller fleire spørsmål som ein vil ha svar på. Når desse er formulerte så presist som mogeleg, må ein bestemma korleis ein reint praktisk vil gå fram for å finna fram til gode svar på desse spørsmåla. Dei metodiske vala ein gjer i denne fasen, legg klare premiss for det vidare forskingsarbeidet, både når det gjeld utforminga av undersøkinga og i neste omgang tolkinga av resultata undersøkinga gjev. Dette er det viktig for forskaren å vera klar over. I det følgjande vil eg prøva å kasta lys over dette problemfeltet ved å sjå på samanhengen mellom metodiske val og tolking av resultat i norske og svenske sosiolingvistiske forskingsarbeid etter år 2000.

Sosiolingvistikken har frå tidlege tider vore kjend for å vera ei metodisk orientert språkvitenskapleg retning. Mange var imponerte og entusiastiske då amerikanaren William Labov på 60-talet viste korleis ein ved hjelp av moderne statistikk kunne måla talemålsvariasjon ute i den verkelege verda, og snart blei liknande undersøkingar gjennomførte i mange land. Etter kvart kom det likevel opp ein del kritiske spørsmål rundt det teoretiske grunnlaget for dei metodiske vala Labov hadde gjort.

Dei mange diskusjonane om val av teorigrunnlag og metodiske tilnærmingsmåtar har ført til eit auka medvit rundt slike spørsmål, og nyare sosiolingvistisk forskning, både i Noreg og internasjonalt, er prega av eit stort teoretisk og metodisk mangfald.

Drøftinga av samanhengen mellom metode og resultattolking i nyare norsk og svensk sosiolingvistikk vil ta utgangspunkt i to nokså ferske doktorgradsavhandlingar – begge frå Sverige. Desse to avhandlingane er både like og ulike. Dei høyrer begge til i det variasjonslingvistiske paradigmet, og dei står begge i ein kvantitativ tradisjon, med hovudvekt på korrelasjon av språklege og sosiale variablar.² Likevel har dei to forskarane valt til dels ulike løysingar på ein del sentrale sosiolingvistiske metodeproblem, og avhandlingane deira eignar seg difor godt som utgangspunkt for ei drøfting av samanhengen mellom metodeval og resultattolking. Eg vil ta opp tre punkt der dei to avhandlingane gjer ulike metodiske val:

- Å undersøkje språkendring
- Å velja informantar
- Å velja sosiale variablar

For å setja metodevala i dei to avhandlingane inn i ein større fagleg samanheng, vil eg for kvart underpunkt trekkja inn døme på alternative innfallsvinklar frå andre relevante sosiolingvistiske forskingsarbeid frå Noreg og Sverige i same periode. Her vil eg stort sett avgrensa meg til arbeid på doktor- og postdokternivå.

2 Undersøkingane i Eskilstuna og Alingsås

2.1 Gjensyn med Eskilstuna

Eskilstuna er eit svært kjent stadnamn for sosiolingvistar – særleg i Norden, men også internasjonalt. I 1967 sette Bengt Nordberg, inspirert av William Labov, i gang ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Eskilstuna. Byen ligg 12 mil vest for Stockholm, og hadde om lag 66 000 innbyggjarar på den tida.³ Dei 83 informantane utgjorde eit representativt utval av befolkninga i Eskilstuna, og bestod av like mange kvinner som menn, fire ulike aldersgrupper, og tre ulike sosialklassar. Nordberg si undersøking blei gjennomført berre eitt år etter at Labov gav ut si kjende avhandling *The Social Stratification of English in New York City* (Labov 1966), og er altså eit svært tidleg skandinavisk døme på ei sosiolingvistisk gransking. Materialet Nordberg samla inn, er blitt brukt i mange samanhengar i samband med undersøkingar om variasjon i talemålet, både av Nordberg sjølv og andre (Sundgren 2002: 37).

Bengt Nordberg står også bak prosjektet *Kontinuitet och förändring i nutida tal-språk. Återbesök i Eskilstuna*. Målsetjinga for dette prosjektet var å gå tilbake til språksamfunnet Eskilstuna 30 år etter, for å undersøkje språkendring i verkeleg tid (Sundgren 2002: 19). Avhandlinga *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk* er skriven av Eva Sundgren som har arbeidd som forskingsassistent og doktorgradskandidat på dette prosjektet sidan

oppstarten i 1995. Målsetjinga for undersøkinga hennar er å “ge en ingående beskrivning av varje språkdrag och visa hur språkbruket har förändrats under 30 år och hur variationen styrs av utomspråkliga och inomspråkliga faktorer” (Sundgren 2002: 55). Den overordna hypotesen i prosjektet er at endringsprosessen går frå lokalspråk til standardspråk, og dei språklege variablane er valde ut med dette for auga.

Metodisk er undersøkinga svært gjennomtenkt. For å kunna samanlikna resultata frå 1967 og 1996 har Eva Sundgren i si undersøking brukt nøyaktig same språklege variablar (morfologiske) som i den første undersøkinga, og dei nye informantane er plukka ut etter nøyaktig same prinsipp som i 1967, så langt det har late seg gjera. I tillegg til dette har Sundgren oppspora 13 av dei 83 informantane frå 60-talsundersøkinga, og har intervjuar dei på nytt. Ho slår dermed to fluger i ein smekk – samstundes som ho gjennom å samanlikna to synkrone undersøkingar gjennomført med 30 års mellomrom etter identiske prinsipp får god innsikt i kva for språkendringar som har skjedd i språksamfunnet Eskilstuna dei siste 30 åra, får ho også undersøkt i kor stor grad kvar enkelt språkbrukar har endra talemålet i denne perioden.

2.2 Ungdomsspråk i Alingsås

Avhandlinga *Ungdomar och dialekt i Alingsås* er skriven av Anna Gunnarsdotter Grönberg. Alingsås ligg 46 km nordaust for Göteborg, og er ein kommune med 38 824 innbyggjarar. Informantane til Grönberg kjem frå Alingsås og omlandet rundt. Avhandlinga studerer talemålsvariasjon hjå ungdomar i gymnasalder. Føremålet til Grönberg er i all hovudsak å “undersöka och diskutera samband mellan språklig variation och social identitet” (Grönberg 2004: 3). Dette grunnleggjande spørsmålet ligg i botnen for ei rekkje delspørsmål. Forfattaren ønskjer å sjå samanhengen mellom språkleg variasjon og geografisk og sosial orientering, korleis resultata i Alingsås skil seg frå tilsvarende funn i Göteborg, om undersøking av språkleg variasjon kan gje indikasjonar om ein språkleg endringsprosess, og kva for sosiale faktorar som har størst betydning for språklege val.

Hovudhypotesen til Grönberg er at det finst variasjon i bruken av dei utvalde språklege variablane, og at denne variasjonen kan setjast i samanheng med sosiale mønster i ungdomsgruppa. Ho meiner at “det går att urskilja kategorier med ungdom som både har samma språkliga beteende och som har gemensamma livsstilar och gruppidentiteter” (Grönberg 2004: 4). Å sjå på samanhengen mellom ulike sosialt definerte grupperingar og språklege variablar er på ingen måte nytt i sociolingvistikken. Det som skil tilnærminga til Grönberg frå meir klassiske studiar i det labovske paradigmet er at ho i tillegg til sosiale variablar av typen *kjønn* og *heimstad* tek i bruk variablar som tek utgangspunkt i informantane sine eigne sosiale val, som *val av studieretning på vidaregåande skule* (gymnasieval) og *livsstil*.

3 Tre metodeval under lupa

3.1 Å undersøkje språkendring

Det å studera ei språkendring i det ho er i ferd med å skje, er ei oppgåve som lenge blei sett på som umogeleg å løysa (Bloomfield 1933: 347). William Labov utfordra denne påstanden. Gjennom såkalla *apparent time*-studiar (studiar i tilsynelatande tid), viste han at det var mogeleg å studera diakron språkleg utvikling gjennom synkrone undersøkingar. Metoden går ut på å velja ut informantar frå ulike aldersgrupper ut frå identiske kriterium, og gå ut frå at den språklege variasjonen mellom aldersgruppene representerer den språklege endringa som har gått føre seg i språksamfunnet i den undersøkte perioden. Gjennom ei einaste synkron undersøking kan altså forskaren få nok empiri til å seia noko om språkutviklinga i det undersøkte samfunnet over ein tidsperiode på kanskje seksti år, dersom dei eldste informantane er 80 år og dei yngste er 20 (Labov 1994: 45).

Ein underliggjande premiss for undersøkingar i tilsynelatande tid er at kvar enkelt språkbrukar ikkje endrar språket sitt etter at han er blitt vaksen, slik at 60-åringen framleis snakkar slik han gjorde då han var 20. Dersom det er slik at språkbrukarar i stor grad endrar språket i løpet av livsløpet (*livsfaseendring*), kan ein ikkje lenger stola på at ein *apparent time*-studie gjev oss eit korrekt bilete av farten på språkendringsprosessen i den undersøkte perioden. I sosiolingvistiske innføringsverk blir det ofte hevda at livsfaseendring ikkje er vanleg, og at dette dermed ikkje er eit stort metodisk problem (Chambers 1995: 188), men dette er i liten grad undersøkt.

Både Grönberg og Sundgren oppgjev at dei er interesserte i å studera språkendring, men dei vel svært ulike tilnærmingar til dette problemområdet. Grönberg ønskjer å undersøkje i kva grad variasjonen i materialet representerer ein pågåande språkendringsprosess (Grönberg 2004: 3), men sidan alle informantane hennar er frå same aldersgruppe, kan ho ikkje gjennomføra ein studie i tilsynelatande tid. I staden samanliknar ho språkbruken i eldre dialektlitteratur og arkivmateriale frå *Språk och folkminnesinstitutet i Uppsala* med materialet ho sjølv har samla inn, og kan ut frå dette konstatere at det har skjedd ei talemålsendring i undersøkingsområdet. Ut frå eit slikt materiale kan ho likevel ikkje seia noko om *farten* på språkendingane, og ho kan heller ikkje seia noko om kor lenge standardvariantane som ho finn i sitt eige materiale, har funnest i området (ibid: 333).

Sundgren si undersøking frå Eskilstuna er på si side eit svært verdfullt bidrag til *apparent time*-diskusjonen, fordi ho etablerer eit materiale som kan brukast til å studera språkendring både i verkeleg tid og i tilsynelatande tid. Som beskrive ovanfor, har Sundgren gjennomført to undersøkingar i Eskilstuna. For det første har ho gjort ei synkron undersøking av nye informantar som metodisk er lagt opp slik at resultatata lèt seg samanlikna med resultatata frå Nordberg si undersøking i 1967 (ei såkalla *trendundersøking*). For det andre har ho intervjuar 13 av dei gamle informantane på nytt og samanlikna talemålet deira i 1967 og i dag (ei såkalla *panelundersøking*).

Slik har Sundgren faktisk høve til å vurdere i kva grad den såkalla *apparent time*-hypotesen stemmer med empiriske funn.

Både resultata frå trendundersøkinga og panelundersøkinga bør gjera oss skeptiske til *apparent time*-metoden. For å ta panelundersøkinga først: Sundgren konkluderer med at språkbrukarane som blei undersøkte i 1967 har endra talemålet sitt på dei 30 åra som har gått sidan sist. Ho finn sikre tal på at talemålsendringar er vanlege fram til fylte femti år, og nokre av informantane har endra språkbruk også endå seinare i livet (Sundgren 2002: 285–286). Også i trendundersøkinga finn Sundgren indikasjonar på livsfaseendring på individnivå. Til dømes brukte den nest yngste gruppa frå undersøkinga i 1967 fleire standardformer enn dei andre gruppene. I 1994 bruker same alderskohort (dei som no er den eldste informantgruppa) færre standardformer på nesten alle variablane. Det er truleg at også dette har å gjera med livsfaseendring. Sundgren summerer sjølv opp funna sine slik: “Återbesøket i Eskilstuna bekræftar att det kan vara vanskligt att med någon större säkerhet uttala sig om språkets förändring utifrån data från en enda tidspunkt” (Sundgren 2002: 323). Der som funna frå Eskilstuna stemmer, betyr det at resultata frå språkendringsstudiar i tilsynelatande tid må takast med ei nokså god klype salt.

I 2001 kommenterer Labov ein artikkel som presenterer nokre av desse funna frå Eskilstuna. Han foreslår at den manglande stabiliteten kan vera typisk for “changes from above”, eller eventuelt for morfologiske endringar, (noko Sundgren (2002: 322) også er open for), men seier likevel at undersøkinga “underlines the fact that the assumption of stability for young adults, built into the model [...] may have to be revised” (Labov 2001: 447).

Sundgren samanliknar resultata frå panelundersøkinga og trendundersøkinga, og kjem fram til at trendundersøkinga har mest pålitande resultat, fordi ho sikrar representativitet i utvalet. Dei som blir verande i same språksamfunn i 30 år, slik som deltakarane i panelundersøkinga, er ikkje “typiske”, og dermed ikkje representative (Sundgren 2002: 295). Det mest verdfulle med panelundersøkingar er truleg kunnskapen dei gjev om at individet faktisk endrar språket sitt gjennom livsløpet. Konsekvensen av denne innsikta er at ein må vera meir forsiktig med å stola på undersøkingar i tilsynelatande tid.

Det finst fleire nyare døme på talemålsundersøkingar i Noreg og Sverige som har nytta seg av *apparent time*-hypotesen. I Sverige baserer Lena Wenner seg på tilsynelatande tid i sin studie av den korte ø-lyden i upplandsmåla. I ei komande avhandling samanliknar ho bruken av kort ø i tre ulike generasjonar i Uppland (Wenner). I si undersøking av dialektal variasjon og endring i Aust-Agder nyttar Magnhild Selås denne metoden (Selås 2003), men kommenterer sjølv at problematikken med livsfaseendring er avgjerande for tolking av resultata hennar. Også Unn Røyneland baserer si undersøking av språkleg variasjon og endring på Røros og Tynset på *apparent time*-hypotesen, og argumenterer med at dette er forsvarleg fordi livsfaseendring representerer eit mindre metodisk problem i undersøkingar der lokale variantar blir erstatta med standard- og prestisjevariantar enn i undersøkingar der språkendrings-

prosessen har å gjera med språkinterne faktorar (Røyneland 2005: 79).⁴ Også Ragnhild Haugen (no Andersson) brukte denne metoden i si undersøking frå Sogndal (Haugen 1998), men ho har følgd opp denne undersøkinga med eit nyare materiale samla inn i 2001 (Haugen 2004), og har altså etter kvart samla seg data som kan brukast til å seia noko om språkutvikling i verkeleg tid i Sogndal. Fleire av desse undersøkingane bruker i tillegg eldre dialektoppskrifter og tidlegare talemålsundersøkingar frå området som støttelitteratur.

Det finst òg døme frå både Noreg og Sverige på nyare undersøkingar som har teke for seg språkending i verkeleg tid. I Sverige finst det fleire døme innafor den meir dialektologiske greina av talemålsvitskapen: I si undersøking av Norsjömålet gjennom 150 år bruker Anna Westerberg dels eldre innspelningar av lokale informantar og dels opptak ho sjølv har laga av informantar fødte i ulike tiår. Til saman har ho tolv informantar, som er fødte mellom 1848 og 1986 (Westerberg 2004). Også ei anna svensk undersøking i den dialektologiske tradisjonen studerer dialektending i verkeleg tid: Eva Kärrlander samanliknar opptak av dialekten i Dorotea i Söndre Lappland frå 1972–73 med opptak som blei gjort i 1996–97. Ho gjer òg nokre få opptak av ungdomstalemål same stad i undersøkinga frå 1996–97 (Kärrlander 2000: 81). I Noreg finst det òg fleire døme: Randi Solheim har i si undersøking av Høyangermålet både hatt tilgang på resultat frå dialektologiske undersøkingar av talemålet i Høyanger frå 50-talet og frå 70-talet i tillegg til eldre opptak av talemålet til nokre av informantane (Solheim 2006: 153). Ved hjelp av dette materialet har ho greidd å gje eit nokså utfyllande bilete av talemålsutviklinga i Høyanger i verkeleg tid. I mi undersøking av ungdomstalemål i endring i Os har eg følgd informantane mine gjennom ein 5-årsperiode, frå dei var 15 år til dei fylte 20 år (Hernes 2006). Også dette er eit forsøk på å utfordra *apparent time*-hypotesen gjennom å søkja informasjon om livsfaseending i informantgruppa. Tidlegare dialektologiske oppskrifter, i tillegg til ei talemålsundersøking frå 1974 har vore viktig som bakgrunnsmateriale i denne undersøkinga.

Ut frå resultatane frå studien i Eskilstuna ser det altså ut til at talemålsforskarar bør arbeida meir med å utvikla alternative tilnærmingsmåtar som kan supplera undersøkingar i tilsynelatande tid. Slike undersøkingar er metodisk enkle å gjennomføra, men resultatane er vanskelege å tolka, fordi vi ikkje veit om vi har målt det vi ønskte å måla – den generasjonelle språkendinga i språksamfunnet i det aktuelle tidsrommet. Dersom enkeltindivid i den eldste aldersgruppa har endra språket sitt i den undersøkte perioden, vil den eigentlege endringskurva vera langt brattare enn det vi har målt ho til å vera. Her finst det altså ein klar samanheng mellom metodeval og resultattolking.

3.2 Å velja informantar

Det andre punktet eg vil ta opp i denne drøftinga, gjeld *utvalet av informantar* i sosiolingvistiske undersøkingar. Sosiolingvistar er opptekne av å samla empiri. Vi er interesserte i å studera dei, meir eller mindre, strukturerte språklege variasjonsmøn-

stra som trer fram i språksamfunnet. Diskusjonen om kva eit språksamfunn eigentleg er, og korleis det kan avgrensast, er nokså komplisert, og eg skal her avgrensa meg til å diskutera ei av svært mange problemstillingar dette omgrepet reiser, nemleg diskusjonen om kva som skal til for å bli rekna som eit fullverdig medlem i eit språksamfunn, og dermed kunna representera det aktuelle språksamfunnet i ei talemålsundersøking.

All sosiolingvistisk forskning strevar etter representativitet, sjølv om kvalitative og kvantitative tilnærmingsmåtar definerer omgrepet ulikt. Alle ønskjer at materialet dei samlar inn skal fortelja noko om språkbruken for den gruppa dei undersøker på ein måte som er så dekkjande som mogeleg. Den kvantitative forskingstradisjonen er rikt forsynt med metodar for å sikra statistisk representativitet frå ei definert sosial eining, så reint teknisk er ikkje dette eit problem. Problemet er meir grunnleggjande, og krev kvalitative vurderingar: Kven kan vi bruka som informantar i ei sosiolingvistisk undersøking? Kan vi rekna alle som bur innafor eit visst geografisk område som potensielle informantar? Kor lenge må ein språkbrukar ha budd i området for å kunna reknast for å vera medlem av språksamfunnet? Og er det eigentleg nok at dei sjølve har budd i det geografiske området? Kanskje det òg er nødvendig å ha innfødde foreldre for å ha ein fullgod lokal lingvistisk og sosiolingvistisk kompetanse? Også når det gjeld informantutval kan undersøkingane i Eskilstuna og Alingsås illustrera spennvidda i måten denne problematikken blir løyst på i nyare norsk og svensk sosiolingvistisk forskning.

Eva Sundgren har i si undersøking frå Eskilstuna ikkje hatt høve til å ta desse vala på eiga hand. Fordi ho ønskjer å samanlikna resultata frå si undersøking med resultata frå 60-talsundersøkinga, har ho overteke Nordberg sine prinsipp for informantutval. Her er kriteria at informantane skal vera fødde og oppvaksne i Eskilstuna, og dei skal ikkje ha vore borte frå staden meir enn samanlagt fem år i løpet av livet. For å oppfylle krava går Sundgren gjennom 60 000 namn i offentlege register, og plukkar kvar 30. person i listene som potensiell informant. Sundgren burde ha 2000 potensielle informantar etter denne jakta, men etter å ha silt ut dei som ikkje oppfyller kriteria, står ho igjen med berre 500 namn (Sundgren 2002: 78). Dette tyder på at berre om lag ein firedel av dei som bur i undersøkingsområdet, oppfyller kriteria som er sett for å delta i undersøkinga.

Undersøkinga til Grönberg i Alingsås representerer ein nokså annleis innfallsvinkel til dette metodiske problemet. Grönberg ønskjer å undersøka språkbruken hjå ungdom i siste del av tenåra i Alingsås og området rundt denne byen. Sidan nesten alle svenske ungdomar går på vidaregåande skule, har Grönberg brukt den vidaregåande skulen i Alingsås som undersøkingseining i undersøkinga, og argumenterer for at denne skulen, med sine 1400 elevar og varierte studieprogram, har ei nokså representativ fordeling av ulike typar ungdomar som finst i Alingsås og omegn. Grönberg diskuterer ingen stad kva for kriterium for innfødtheit ho har brukt i undersøkinga, men det kjem fram gjennom framstillinga at ho mellom anna har jugoslavar som berre har budd 5–6 år i Sverige i informantutvalet sitt, i tillegg til ein

vesteuropeisk utvekslingsstudent (Grönberg 2004: 86). Det ser altså ut som om alle som bur i området ved undersøkingstidspunktet har hatt høve til å bli med i informantutvalet hennar.

Andre nyare norske og svenske undersøkingar kan bidra til å understreka kor stor variasjon det er i kriteria forskarane set til informantane sine. Selås si undersøking av språkleg endring i Aust-Agder har endå strengare informantkrav enn undersøkinga i Eskilstuna. Her blir det kravt at ungdomane har minst ein innfødd forelder, i tillegg til at dei skal ha budd i bygda sidan før skulealder (Selås 2003: 114). Det same krev Haugen i si undersøking av talemålsendring i sogndalsmålet (Haugen 1998: 40). I ei undersøking frå same stad frå 2004 har Haugen endra kriteria, fordi ho no er interessert i foreldrebakgrunn som sosial variabel. Her krev ho likevel at informantane må ha eit talemål som ligg innafor dei tre varietetane som ho har definert som sogndalsdialekten. Informantar som ikkje oppfyller dette kravet, blir tekne ut av materialet fordi dei ikkje let seg samanlikna kvantitativt med dei andre (Haugen 2004: 91–92). I dei tidlegare nemnde svenske dialektologiske talemålsundersøkingane (Westerberg 2004; Kärlander 2000) er det sagt lite eksplisitt om kriteria for informantutval, men det går fram at informantane er fødde og oppvaksne innafor dialektområdet, og det blir påpeika at det er viktig at dei meistarar den genuine dialekten.

På den andre sida finst det òg studiar med meir liberale informantkriterium, og som dermed inkluderer fleire av dei som bur i undersøkingsområdet i populasjonen. Til dømes Røyneland legg vekt på å studera den variasjonsbreidda ein finn innafor den lokale dialekten blant unge og vaksne på respektive Røros og Tynset (Røyneland 2005: 197–198). Ho ønskjer difor informantar med variert foreldrebakgrunn (innfødde og innflyttarar), men krev likevel at informantane skal ha budd i undersøkingsområdet sidan dei nådde skulealder. Dei same kriteria har eg i mi undersøking frå Os (Hernes 2006: 82). Også Randi Solheim er i si undersøking av innflyttarsamfunnet Høyanger svært klar på at ho ønskjer ei breitt samansett informantgruppe. Ho undersøker eit innflyttarsamfunn, og kan dermed ikkje utelata innflyttarane. Ho krev likevel at informantane skal ha budd i Høyanger sidan før skulealder, og at dei sjølv kallar dialekten sin for høyangerdialekt (Solheim 2006: 140).

Det viser seg altså å vera stor variasjon i kva for krav ein stiller til informantane som skal representera eit undersøkingsområde i desse undersøkingane. Når ein skal tolka resultata desse undersøkingane presenterer, er det altså svært viktig å vera klar over kva som er målt. Kven sitt talemål er resultata er basert på? Er det talemålet til alle som bur i undersøkingsområdet innafor ei viss aldersgruppe, som i Alingsås? Er det talemålet til dei som er fødde og oppvaksne i undersøkingsområdet, som i Eskilstuna? Er det talemålet til dei som i tillegg til å vera oppvaksne i undersøkingsområdet, også har foreldre frå same område, som i Aust-Agder og Sogndal (1998)? Særleg den siste definisjonen utelèt nokså mange av innbyggjarane i undersøkingsområdet. Resultata ein får, vil dermed ikkje seia noko om talemålsutviklinga for befolkninga i dette området, men for den vesle delen av befolkninga som oppfyller kriteria.

Eg trur ikkje det er fruktbart å diskutera kva som er den ‘rette’ måten å velja ut informantar på. Informantutvalet må ta utgangspunkt i kva som er siktemålet med undersøkinga. Dersom hovudmålet er å få ei brei oversikt over talemålsstrukturar i eit visst område, bør ein bruka liberale kriterium for informantutval; dersom ein ønskjer å sjå på utviklinga i ein viss talemålsvarietet som er best representert hjå dei med røter på undersøkingsstaden, må dette reflekterast i informantutvalet. Det er likevel avgjerande at resultatane av undersøkinga blir tolka ut frå ein kunnskap om kven som er inkluderte i den undersøkte populasjonen.

3.3 *Å velja sosiale variablar*

Det blir ofte sagt at ein føresetnad for ei god vitskapleg undersøking er ei god problemstilling. Det stemmer nok, men problemstillinga byggjer i sin tur på endå meir grunnleggjande føresetnader. For å koma fram til ei god problemstilling treng ein teoretisk rammeverk og empirisk bakgrunnskunnskap. Dette rammeverket set sterke føringar på kva for resultat undersøkinga kan gje, og korleis desse kan tolkast. Særleg i kvantitative sosiolingvistiske undersøkingar baserte på hypotesetesting er dei innleiande rundane med val av teoretisk rammeverk og sosiale og språklege variablar svært viktige, og avgjerande for resultatet av undersøkinga.

Labovsk sosiolingvistik har henta si sosiologiske referanseramme frå strukturalistisk sosiologi (Akselberg 1995: 63). Samfunnsstrukturen blir her framstilt som eit system av sosiale opposisjonar, ofte knytt til kjønn, alder og sosial status (reflektert gjennom utdanning og yrke). Tanken er at desse sosiale opposisjonane blir reflekterte også gjennom språkbruk, slik at dei språklege variasjonsmønstra vil kunna gjenspegla samfunnsstrukturen. Modellen føreset at medlemene i språksamfunnet har felles språknormer, men ulike evne til å leva opp til dei.

Etter kvart er modellen blitt mykje kritisert, både på grunn av konsensusstankegangen han inneber, og fordi han reflekterer eit svært deterministisk syn på samanhengen mellom språkbrukar og sosial plassering (Williams 1992; Cameron 1990; Romaine 1994). Mange har etter kvart kome med forslag til alternative teoretiske rammeverk som tek utgangspunkt i språkbrukarane sine eigne opplevingar av den sosiale samanhengen språket deira inngår i. Lesley Milroy si undersøking av samanhengen mellom språkbruk og nettverkstilknytning er eit svært kjent, og nokså tidleg, døme på ei slik alternativ tilnærming (Milroy 1980).⁵

Avhandlinga til Sundgren byggjer, naturleg nok, på det same teoretiske rammeverket som Bengt Nordberg si undersøking frå 1967, og står dermed i den klassiske labovske strukturalistiske tradisjonen. Nordberg, og Sundgren, deler informantane inn i sosiale grupper etter klasse, kjønn og alder, og korrelerer desse tre sosiale variablane med sju språklege variablar, hovudsakleg morfologiske. Sundgren er likevel ikkje heilt upåverka av nyare sosiolingvistiske strøymingar, for i tillegg til desse tre klassiske sosiale variablane ho har henta frå Nordberg, lagar ho ein ‘integrasjonsindeks’ – basert på ei blanding av nettverksopplysningar og andre opplysningar om lokal tilhørslse, og korrelerer også denne med dei språklege variablane (Sundgren

2002: 89). Denne integrasjonsindeksen er sterkt inspirert av Milroy sin nettverksmodell.

Grönberg har valt ein meir gjennomført aktørorientert innfallsvinkel. Hovudhypotesen hennar er at ungdomane i undersøkinga kan delast i grupper som “har samma språklige beteende och som har gemensamma livsstilar och gruppidentiteter” (Grönberg 2004: 4). Ho meiner at *kjønn, heimstad, val av gymnasprogram og livsstil* kan spela inn i gruppeidentifikasjonen (ibid: 2), og vel dermed å sjå nærare på samanhengen mellom desse sosiale variablane og informantane si språklege åtferd. To av desse variablane, kjønn og heimstad, må vel seiest å måla strukturelle tilhøve som informantane sjølve ikkje har nokon innverknad på, men Grönberg set også desse to variablane inn i ei teoretisk ramme som tek utgangspunkt i informantane si livsverd. Dei to siste variablane til Grönberg er meir i samsvar med denne teoretiske ramma – dei tek utgangspunkt i informantane sine eigne sosiale val. For det første deler ho inn informantane etter *val av programtype* (studieretning) på vidaregåande skule, for det andre kategoriserer ho dei etter *livsstil*.

Det som verkeleg skil undersøkinga i Eskilstuna frå undersøkinga i Alingsås, er livsstilvariabelen. Her går Grönberg inn i ein nyare sosiologisk tradisjon, som, sterkt inspirert av Bourdieu, både i teoretisk rammeverk og metodisk gjennomføring (Bourdieu 1979), deler informantane inn i grupper basert på livsstilsval: klesstil, musikksmak, kaféval, fritidsinteresser, haldningar til heimplassen, planar for val av yrke, osv. Ho tek utgangspunkt i ei kategorisering gjort i ei nyare undersøking av ungdom og livsstil i Sverige ved hjelp av korrespondanseanalyse, der svensk ungdom er delt inn i sju ‘typar’, avhengig av vurderingar, preferansar og livsstilsval som dei uttrykkjer gjennom intervju (Ungdomsbarometern 1999). Kvar ‘type’ er karakterisert av ei mengd livsstilsval som er meint å skulla høyra i hop, og Grönberg har brukt ei modifisert utgåve av desse sju ungdomstypene som utgangspunkt for si informantkategorisering. Informantane blir plasserte i gruppene ut frå ei kvalitativ heilskapsvurdering av dei svara dei har på spørsmål om livsstilsval i intervjuet Grönberg gjennomfører.⁶ Gjennom å bruka denne variabelen håpar Grönberg å fanga sosiale faktorar som har mening for ungdomane sjølve, og hypotesen er at livsstil vil ha samanheng med språkleg åtferd.

Ulike teoretiske rammeverk fører altså til ulikt variabelval i dei to undersøkingane, men kva for innverknad får dette på resultata i undersøkingane frå Eskilstuna og Alingsås? Ikkje så mykje, underleg nok. Det er faktisk nokså fascinerande at Sundgren og Grönberg, trass i sine ulikskapar både når det gjeld informantutval og variabelval, til dels får svært samanfallande resultat når dei korrelerer dei språklege og sosiale variablane sine. Begge finn at det er store språklege skilnader mellom kjønna, og dei finn begge få skilnader som kan knytast til sosial status (dersom vi reknar Grönberg sin programtypevariabel som samanliknbar med Sundgren sin SEI-indeks) (Grönberg 2004: 300, 304; Sundgren 2002: 251). Begge finn at det er vanskeleg å fanga opp den sosiale variasjonen knytt til sjølvvalde sosiale livsformer (i form av integrasjonsindeks eller livsstil).

Sundgren finn at sosial klasse korrelerer med integrasjonsindeks (dei med høgast sosial status er mest integrerte), så det er vanskeleg å seia kva som er viktigast. Det ser ut til at det er skilnad mellom menn og kvinner her – i tre av fire sosialklassar bruker mennene med høg integrasjonsindeks flest lokale former, men det same kan ein ikkje seia om kvinnene. Sundgren tolkar dette slik: “Männen i E. demonstrerar sin lokala identitet språkligt mer än kvinnorna” (Sundgren 2002: 306).

Grönberg har ei tilsvarande tolking av sine resultat knytt til livsstil: Ho finn at førehandshypotesane hennar om samanhengen mellom livsstilsgruppe og språk ikkje stemmer for meir enn ein tredel av gruppene. Ho foreslår at når den forventta samanhengen ikkje viser seg å vera til stades, kan det vera fordi språkbruken i nokre livsstilsgrupper slett ikkje *er* eit viktig identitetssymbol (Grönberg 2004: 329). Ho foreslår at dei ulike språktrekka kan ha ulik sosial meaning for dei ulike informant-gruppene. Grönberg hevdar at det er minst fire eller fem konkurrerande normsystem i området, knytt til dimensjonane lokalspråk-regionspråk-standardpråk og ungdomsspråk-vaksenspråk. Ho seier at “på samma sätt som det fins olika trender inom musik eller kläder som tilltalar olika ungdomsgrupper, finns det olika språkliga trender som tilltalar olika ungdomar. Detta är en möjlig förklaring till att de novationer som analyseras i avhandlingen uppvisar så olika resultat” (Grönberg 2004: 292). Den variabelen som viser tydelegast utslag hjå Grönberg er elles, interessant nok, heimstad. Spreiingsretninga frå Göteborg og nordover er tydeleg i materialet hennar, både når det gjeld novasjonar og standardtrekk (Grönberg 2004: 310).

Det ser altså ut til at det er makrovariablane knytt til kjønn, klasse og heimstad som gjev størst utslag i materialet, både hjå Grönberg og Sundgren. Korrelasjonane for desse variablane er likevel vanskelege å tolka, fordi ingen av dei to har materiale som kan fortelja noko om *kvifor* kvinner snakkar annleis enn menn, og, i Grönberg sitt tilfelle, *kvifor* heimstad har så mykje å seia for den språklege åtferda. Problemet med resultattolking er ikkje mindre for dei meir aktørorienterte variablane – tolkingsforslaga dei to kjem med, er fornuftige, men ikkje empirisk underbygde i materialet. Dette kjem av at dei begge har valt ei tilnærming der dei innleiingsvis stiller opp førehandsbestemte sosiale og språklege kategoriar, for så å undersøkje samanhengen mellom dei ved hjelp av kvantitative teknikkar. Denne metoden er vel-eigna for hypotesetesting, men gjer at det er vanskeleg å prøva ut nye hypotesar som kjem opp undervegs i forskingsarbeidet.

Her er det freistande å peika på kvalitative tilnærmingsmåtar som ein fruktbar måte å koma nærare den sosiale meininga som ligg i bruken av ulike språkformer. Eit nyare døme på ei undersøking i denne tradisjonen, er Randi Solheim si undersøking av talemålsomveltingane i Høyanger. Her bruker ho informantane si eiga framstilling av hendingar, haldningar og erfaringar som kan relaterast til individet sin språkbruk og språkutviklinga i Høyanger (Solheim 2006: 270), og får slik til ei drøfting som på ein fruktbar måte koplar informantane sine egne opplevingar med annan kunnskap om sosial og språkleg utvikling i Høyanger.

Eit anna, svært interessant alternativ, er tilnærmingsmåten Unn Røyneland har

valt i si undersøking av språkleg variasjon og endring på Røros og Tynset. På same måte som Grönberg er ho interessert i å sjå på samanhengen mellom livsstil og språkbruk, men ho har nytta ein kombinasjon av kvalitative og kvantitative metodar, og undersøkinga hennar skil seg frå undersøkinga i Alingsås på to viktige punkt. For det første: I den kvantitative analysen nyttar ho seg av korrespondanseanalyse, som er ein deskriptiv og eksplorerande analysemetode (Røyneland 2005: 426). Hovudmålet for analysen er å avdekkja relasjonar mellom språk og eit heilt apparat av sosiale kategoriar, utan at kvar og ein variabel blir korrelert med kvarandre. På denne måten trer dei ulike livsstilsgruppene fram gjennom analysen, informantane blir ikkje plasserte i førehandsdefinerte grupper. Denne induktive tilnærmingsmåten har klare likskapar med arbeidsmåten i kvalitativ metode, men er altså basert på kvantitative teknikkar. For det andre: Røyneland supplerer resultata frå korrespondanseanalysen med informantportrett, der enkeltinformantar får koma til uttrykk med sine tankar og forestillingar om språk, identitet og sosiale kategoriar. Gjennom ein induktiv innfallsvinkel der kvantitative og kvalitative metodar er kombinerte, meiner eg at Røyneland kjem lenger i å fanga den sosiale meininga som ligg i bruken av ulike språklege variantar enn det både Sundgren og Grönberg gjer.

Resultata og resultattolkinga i undersøkingane til Sundgren og Grönberg viser at ikkje berre den teoretiske ramma ein arbeider innafor, men også dei metodiske tilnærmingsmåtane ein vel innafor denne ramma, bestemmer grensene for dei resultata ein kan få. Problemet med hypotesetesting av førehandsbestemte einingar er at det blir vanskeleg å gjera bruk av innsiktene ein har vunne undervegs i forskingsarbeidet. Eksplorerande og induktive metodar kan vera eit fruktbart alternativ her, som undersøkingane til Røyneland og Solheim viser.

4 Avslutning

I denne drøftinga har eg, med utgangspunkt i avhandlingane til Grönberg og Sundgren, vist at metodeval og resultattolking er to sider av same sak. Dei metodiske vala ein tek, er styrte både av det siktemålet ein har med undersøkinga, og det teoretiske rammeverket ein byggjer undersøkinga på. Desse metodiske vala får alltid konsekvensar for resultata av undersøkinga og tolkinga av desse resultata.

Eit delmål har vore å presentera noko av det metodiske og teoretiske mangfaldet som pregar nyare norsk og svensk variasjonslingvistisk talemålsforskning. Eg vil hevda at det teoretiske refleksjonsnivået i desse arbeida jamt over er høgt. Den metodiske gjennomføringa av undersøkingane verkar stort sett svært gjennomtenkt, og resultata av undersøkingane er interessante og fruktbare. Mangfald i teoretiske perspektiv og metodiske vegval innafor forskingsdisiplinen tvingar oss alle til å ta stilling til kva for veg vi sjølve vil gå, og slik refleksjon blir det gode talemålsstudiar av.

Notar

- ¹ Artikkelen byggjer på prøveforelesing over oppgitt emne til dr.art.-graden ved Universitetet i Bergen. Prøveforelesinga vart halden 19. oktober 2006.
- ² Sosiolingvistikk er eit nokså vidt omgrep med mange deldisiplinar. Anna Grönberg skildrar svensk sosiolingvistikk som delt i to hovudparadigme – *interaksjonslingvistikk* og *variasjonslingvistikk*. Interaksjonslingvistikken, særleg i form av samtaleanalyse, står sterkt i Sverige, medan variasjonslingvistikken, den forskingsgreina som kanskje mest direkte byggjer på Labov sitt teoretiske og metodiske grunnlag, er ei nokså smal grein (Grönberg 2004: 2). I Noreg er det variasjonslingvistikken som dominerer i det sosiolingvistiske fagmiljøet, og det er forskingsarbeid innafor dette paradigmet som blir presenterte i denne artikkelen.
- ³ Etter kommunesamanslåing i 1971 fekk byen over 90 000 innbyggjarar.
- ⁴ Dette stemmer i tilfelle dårleg med hypotesen til Labov ovanfor.
- ⁵ Milroy klassifiserer informantane etter nettverkstype ved hjelp av ein nettverksindeks. På same måte som Labov korrelerer ho altså sosiale og språklege variablar, og også ho er blitt kritisert for å ikkje gjera greie for kva ho eigentleg måler (Akselberg 1995: 64).
- ⁶ Inge Lise Pedersen kritiserer Grönberg for å basera kategoriseringa på svært korte intervju (Pedersen 2003: 197). Intervjulengda varierer frå 6 minutt til opp til ein halv time.

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein. 1995. *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken: Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Dr.art.-avhandling. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Holt.
- Bourdieu, Pierre. 1979. *La distinction critique sociale du jugement*. Paris: Editions de Minuit.
- Cameron, Deborah. 1990. Demythologizing Sociolinguistics: Why Language Does Not Reflect Society. I *Ideologies of Language*, redigert av J. E. Joseph og T. J. Taylor. London: Routledge. 79–93.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Language in society 22. Oxford UK, Cambridge USA: Basil Blackwell.
- Grönberg, Anna Gunnarsdotter. 2004. *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. Nordistica Gothoburgensia; 27. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Haugen, Ragnhild. 1998. Variasjon og endring i sogndalsdialekten. Ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Sogndal. *Målbryting. Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg* 1: 1–168.
- . 2004. *Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal*. Dr.art.-avhandling. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Hernes, Reidunn. 2006. *Talemål i endring? Ein longitudinell studie av talemålsutvikling og språkleg røyndomsoppfatning hjå ungdomar i Os*. Dr.art.-avhandling. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Kärlander, Eva. 2000. “Återbesøk i Dorotea. Rapport från en undersökning av dialektutjämningen i en kommun i södra Lappland”. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 125: 81–110.
- Labov, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Urban language series. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- . 1994. *Principles of Linguistic Change. Internal factors*. Language in Society 20. Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell Publishers.
- . 2001. *Principles of Linguistic Change. Social factors*. Vol. 2. Language in Society 29. Oxford UK, Malden USA: Blackwell Publishers.

- Milroy, Lesley. 1980. *Language and Social Networks*. Language in Society 2. Oxford: Blackwell.
- Pedersen, Inge Lise. 2003. Bokomtale. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 126: 204–210.
- Romaine, Suzanne. 1994. *Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Røynealand, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Acta Humaniora 231. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Selås, Magnhild. 2003. *Dialektal variasjon og endring aust på Agder - beskrive og forklart ved to språklege variablar*. Dr.art.-avhandling. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Solheim, Randi. 2006. *Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet i Høyanger*. Doktoravhandling ved NTNU 2006: 165. Trondheim: Noregs teknisk-naturvit-skapelege universitet, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for nordistikk og litteraturvitskap.
- Sundgren, Eva. 2002. *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Ungdomsbarometern. 1999. *Livsstil & fritid*. Stockholm: UngdomsBarometern AB.
- Wenner, Lena. *Det korta ö-ljudet i nutida uppländska*. Avhandling under ferdigstilling.
- Westerberg, Anna. 2004. *Norsjömålet under 150 år*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 86. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Williams, Glyn. 1992. *Sociolinguistics. A sociological critique*. Interface. London: Routledge.

Reidunn Hernes
Johan Hjortsvei 36
5081 Bergen
reidher@online.no